

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

47

1960

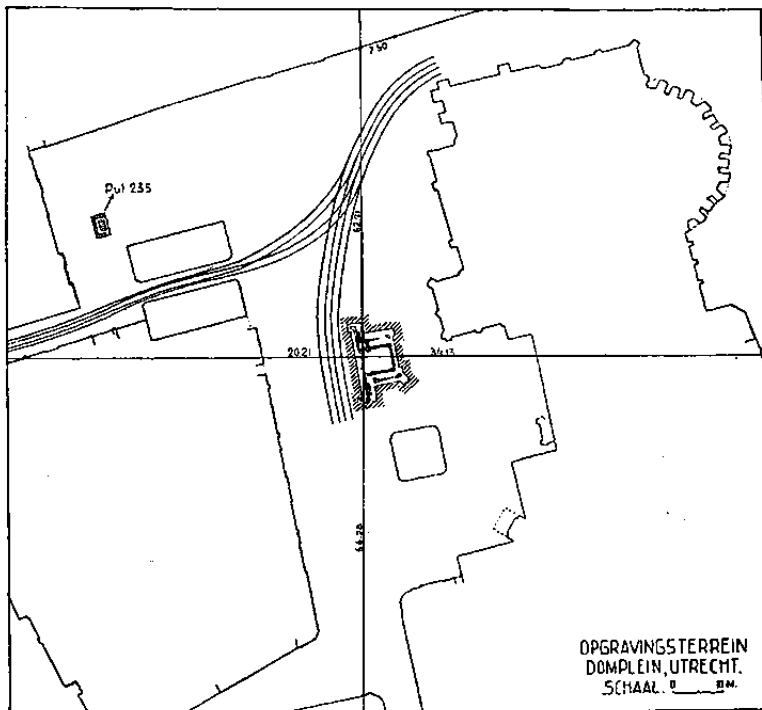
KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

DE ROMEINSE MUNTVONDST VAN HET DOMPLEIN TE UTRECHT

door Drs. A. C. Haak en Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta

Naar: Opgravingen Domplein 1934

Bij de opgravingen op het Domplein te Utrecht in 1932 zijn de resten van twee legerplaatsen boven elkaar tevoorschijn gekomen¹. Zij waren gescheiden door een laag klei, waarin duidelijk een doorlopende zwarte brandlaag is te onderscheiden. Deze moet het gevolg zijn van de opstand van Julius Civilis in 69 waarbij de castella van het Nederlandse gedeelte van de Rijn alle in brand zijn gestoken. Onder de brandsporen lag een

laag in elkaar getrapte vergane mest, waarin talrijke insectenpoppen zijn gevonden; deze wijzen erop dat de brand tussen mei en augustus/sep-tember heeft plaats gehad. Ter hoogte van de oudste legerplaats is een schat van 50 gouden munten tevoorschijn gekomen, tezamen in één kluit klei, zonder spoor van pot of zak. Deze schat, hoewel van eminent belang, heeft niet die aandacht getrokken, die hij zo ten volle verdient. Het lijkt ons dan ook gerechtvaardigd en zelfs gewenst hem opnieuw te publi-ceren (Pl.I—III). De samenstelling is als volgt:

	RIC ²	Datering	Aantal
Augustus	293	25—22	1
Tiberius	3 (4)	26—37	4
Claudius	26	41	1
	29	44—45	1
	3; 9	46—47	2
	42	49—50	1
	45	50—51	1
	95; 98	52 (Nero)	2
	1	54 (Claudius)	1
	19 (3)	56	3
Nero	22	58	1
	24	59	1
	26; 28	60	2
	30	61	1
	35	63	1
	43 (2); 44	64	3
	41 (4); 42 (2); 58	64—65	7
	46 (2)	64—68	2
	45 (6); 52 (6)	65—68	12
	53	66—68	1
Burgeroorlog	cf. 16;—	68	2

Een zeldzame munt is de aureus, door Nero dadelijk na zijn regerings-aanvaarding in 54 geslagen; deze draagt het portret van zijn voorganger Claudius. De toen nog jonge prins, zeventien jaar oud, stond nog zeer onder de invloed van zijn moeder Agrippina, de tweede vrouw van Claudius, aan wie hij zijn troonsopvolging had te danken. Met deze

posthume hulde aan zijn stiefvader Claudius, werpt hij zich op als diens wettige opvolger, hoewel Claudius' zoon Britannicus dit eigenlijk was en tevens als voortzetter van zijn politiek.

De keerzijde vertoont een rijk versierde wagen met vierspan en het uitzonderlijke opschrift Ex S(enatus) C(onsulto). Hiermede laat de senaat weten dat hij het recht om gouden en zilveren munten te slaan, dat de keizer zich langzamerhand had toegeëigend, heeft behouden. Dat was van des te meer belang, omdat in deze jaren geen koperen munten werden geslagen, waarop steeds de letters S C prijkten. Van 54 tot 63 is dit opschrift op de gouden en zilveren munten te zien; dan wordt het slaan van koperen munten hervat.³

De vondst geeft voorts een rij van niet minder dan 36 portretten van Nero te zien, van zijn prille jeugd tot zijn laatste levensjaar. We zien het jonge prinsje (pl. I, 95, 98), dan de jonge keizer, blootshoofds als eerste burger en magistraat (pl. I-II, 19 vv.), nog steeds in de sobere trant en stijl van de Julo-Claudische dynastie en ten slotte, van 63 af, een beeltenis van werkelijk vorstelijke allure (pl. II-III, 35 vv.). Want dan heeft Nero zich losgemaakt van elke voorgedij. In 64 komt het tot een breuk met de senaat. De keizer komt nu openlijk uit voor zijn monarchaal streven en drukt dit in de beeldenaars uit, die kennelijk zijn geïnspireerd op de heroïsche portretten van de vergoddelijkte Alexander en zijn opvolgers⁴. Op deze portretten is Nero niet meer blootshoofds, maar met een lauwerkrans getooid.

De verandering in Nero's portret te verklaren door verergerende struma, zoals Babelon⁵ doet en Van Buchem⁶ onder zeer voorzichtig voorbehoud op deze vondst betreft, is wat al te simplistisch. Realistische ziekte-trekken kan men allerminst bij het officiële keizersportret verwachten.⁷

De jongste munten zijn geslagen tijdens de Burgeroorlog (pl. III, 16). In 68 brak er een opstand uit tegen de regering van Nero, waarbij vooral Julius Vindex en (de latere keizer) Galba een grote rol speelden. Deze aurei waren voordien onbekend en zijn nu nog uniek. Een ervan komt overeen met de denarius RIC 16; de andere heeft als omschrift Ultor Mars in plaats van Mars Ultor. Zij zijn waarschijnlijk door Julius Vindex geslagen te Vienna in Gallië, waar hij gelegerd was. Ook het opschrift Mars Ultor kan een toespeling zijn op zijn naam, omdat Vindex evenals Ultor wreker betekent. Met het opschrift Mars Ultor geven de tegenstanders van Nero te kennen dat zij zich nu op hun vijand willen wreken en de vrijheid willen herstellen, want Mars Ultor komt ook voor met het opschrift „Libertas

Restituta" op de keerzijde. Dit herinnert wellicht aan de vernieuwing van de cultus van Mars onder Augustus. Deze liet op zijn forum een prachtige tempel bouwen ter ere van Mars Ultor, die eindelijk na vele jaren strijd rust aan het Romeinse volk had geschonken en de vijanden had gewroken.

Gaarne zouden wij willen weten aan wie deze schat heeft toebehoord. Met heeft wel de veronderstelling geopperd, dat het de krijgskas was, maar daarvoor is het bedrag van 50 aurei veel te klein. Bovendien is hier de opmerking van pas, die Carson maakt bij een soortgelijke, hoewel oudere vondst uit Engeland. Deze bestaat uit 34 aurei, 12 van Augustus, 17 van Tiberius en ten slotte 4 van Claudius uit de jaren 41—42 en zal wel verborgen zijn in 43 bij de Romeinse invasie in Engeland. Carson houdt deze voor persoonlijk bezit van een der militairen, daar de officiële kas wel over nieuwe munten zou beschikken en de vondst in kwestie — evenals de Utrechtse ook oude en versleten munten bevat en dus kennelijk in de loop der jaren is vergaard.

Aan een van de hoge officieren moeten wij daarbij waarschijnlijk evenmin denken. Dezen moeten ook privé over enorme sommen gelds hebben beschikt. Tacitus (Ann. I, 37) vermeldt — en niet als iets uitzonderlijks — dat de manschappen van het 5e en 21e legioen, die in opstand waren gekomen bij de dood van Augustus, en hun leiders belegerden, niet eerder wilden weggaan, voordat men hun, nog in het zomerkamp, het geld, dat bijeengebracht was uit het bezit van Germanicus' vrienden en Germanicus zelf, geheel had uitbetaald. Het woord viaticum duidt onmiskenbaar persoonlijk bezit aan. Wanneer aan twee legioenen betaald kon worden uit het persoonlijk bezit van de veldheer en zijn vrienden, dan moeten zij heel wat geld bij zich gehad hebben! Beter kan men bij deze vondst denken aan het persoonlijke bezit van een soldaat of liever nog een centurio, zoals trouwens Carson⁸ ook voor de Engelse schat vermoedt.

Een legioensoldaat verdiende 225 denarii per jaar, een centurio 3750 denarii en een primipilus zelfs 15.000 denarii. Ongetwijfeld vormden 3750 denarii de soldij voor die centurio's, die tevens aanvoerder van de cohort waren, anders is het verschil tussen soldaat en centurio veel te groot. Het laagst in rang waren de centurio's van de 10e cohort. Wanneer zij geen manipel en geen cohort aanvoerden, verdienden zij heel wat minder dan 3750 denarii per jaar, en waarschijnlijk twee- of driemaal zoveel als een legioensoldaat. Wanneer wij de soldij van een centurio decimus hastatus posterior, zoals de laagste centurio in rang officieel heette, op 675 denarii per jaar stellen, gelijk aan de principales volgens Brunt⁹, dan komen wij op de volgende berekening.

De soldij werd uitbetaald in drie termijnen per jaar, zoals b.v. blijkt uit een papyrus (Pap. Lat. I, Genua), afgedrukt bij Parker¹⁰. De soldaat ontvangt daar drie stipendia van 248 drachmen. Hoeveel denarii 248 drachmen zijn is voor ons doel minder belangrijk. Uit deze en een andere bij Parker vermelde papyrus blijkt dat de soldaten ongeveer 1/3 van hun salaris overhielden. Indien nu een centurio decimus 675 denarii per jaar verdient, dan krijgt hij bij ieder stipendium 225 denarii. Bij iedere uitbetaling ontvangt hij waarschijnlijk enkele aurei (aureus is 25 denarii) en de rest in kleingeld. Wanneer hij ongeveer 1/3 van zijn soldij overhoudt, kan hij dus per jaar 6 aurei sparen. Van 64 tot 69 n.C. heeft hij 26 aurei gespaard, zoals uit de vondst blijkt. Wij nemen aan dat de munten van 64 n.C. pas in het voorjaar van 65 n.C. werden uitbetaald, omdat ook bij de vondst, die Carson vermeldt, geen munten van het jaar 43 n.C. gevonden zijn, terwijl de expeditie in 43 n.C. plaats vond. De jongste twee munten, geslagen eind 68 n.C., heeft de centurio waarschijnlijk bij de eerste termijnbetaling in 69 n.C. ontvangen. De opstand was toen al in volle gang. Na de eerste termijnbetaling van het jaar 69 n.C. is het kamp verwoest.

Hoewel natuurlijk niet met zekerheid is uit te maken, welke rang de eigenaar van het geld heeft bekleed, — er zijn nu eenmaal zuinige en minder zuinige militairen! — kan men toch vaststellen, dat hij geen gewoon soldaat was. Al met al, een muntvondst die zowel uit numismatisch als uit historisch oogpunt van het grootste belang geacht kan worden!

¹ *Opgroavingen op het Domplein te Utrecht*, Wetenschappelijke verslagen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 1—2 (1934), p. 49.

² H. Mattingly—E. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage I*, London 1923.

³ C. H. V. Sutherland, *Coinage in Roman Imperial Policy 31 B.C.—A.D. 68*, London (1951), p. 148—172.

⁴ H. P. L'Orange, *Apotheosis in Ancient Portraiture*, Oslo etc. 1947, p. 54—63. Daartegen: J. M. C. Toynbee, *Ruler-Apotheosis on Roman Coins, N.C. 7* (1947), p. 130—143 (en in *Journal of Roman Studies* 38 (1948), p. 161).

⁵ J. Babelon, *Le portrait dans l'Antiquité d'après les monnaies*, Paris 1950, p. 118.

⁶ H. J. H. van Buchem, *Gouden munten van keizer Nero in museum Kam, Numaga 5* (1958), p. 43 n. 7.

⁷ Zie voor deze kwesties: A. N. Zadoks-Josephus Jitta, *Het Romeinse Keizersportret: Vorm en Functie*, Bussum 1956.

⁸ R. A. G. Carson, *The Bredgar Treasure of Roman Coins, NC 19* (1959), p. 17—22.

⁹ P. A. Brunt, *Pay and Superannuation in the Roman Army, Papers of the British School at Rome*, 18 (1950), p. 71.

¹⁰ H. M. D. Parker, *The Roman Legions*, p. 128.

SUMMARY

A hoard of Roman gold coins from Utrecht. In the course of excavations in 1932 a hoard of 50 aurei was found in the remains of a Roman camp which was burnt down in the revolt of 69. The majority of them are portrait coins of Nero which are briefly discussed. Two of the coins are hitherto unpublished aurei from the civil-war period. It is suggested that the coins were the savings of a soldier, perhaps of the rank of a centurio. The pay of a centurio decimus is calculated, as well as the amount he could save annually (6 aurei). It appears that from 64 onwards the possessor of the coins saved approximately this amount each year.

Augustus 293, Tiberius 3 (4X)

Claudius 26, 29, 3, 9, 42

Claudius 45, 95, 98, Nero 1, 19

Nero 19 (2X)

De Romeinse muntvondst van het Domplein te Utrecht

Nero 22, 24, 26, 28, 30

Nero 35, 43 (2×), 44, 41

Nero 41 (3×), 42 (2×)

Nero 58

Nero 46 (2X), 45 (3X)

Nero 45 (3X), 52 (2X)

Nero 52 (4X), 53

Burgeroorlog cf. 16 (2X)

De Romeinse muntvondst van het Domplein te Utrecht